

YOSH O‘SAYOTGAN NASLLI BUQALARNI OZIQLANTIRISH**Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti****Zooinjeneriya, veterinariya va ipakchilik kafedrası****q.x.f.n. v.v.b dotsent B.J.Toshpo‘latov.****Bohodir66@gmail.com****<https://orcid.org/0021-0021-4796-8376>**

Annotatsiya: Naslli buqalarning normal fiziologik holati, jinsiy faolligi va yuqori darajada urug‘ berishi oziqalar tarkibidagi protein bilan ta‘minlanishidan tashqari, katta qorinda kechadigan mikrobiologik sintezi orqali ta‘minlanishi ham katta ahamiyatga ega. Shuning uchun ratsionda qand-protein nisbati 0,8-1,2 atrofida bo‘lishi maqsadga muvofiq, buning uchun ratsionga 5-8 kg xashaki lavlagi yoki 3-4 kg qand lavlagi kiritiladi.

Аннотация: Нормальное физиологическое состояние, половая активность и высокая семенная продуктивность быков-производителей обеспечиваются не только белком пищи, но и микробиологическим синтезом в большом желудке. Поэтому желательно, чтобы соотношение сахара и белка в рационе было около 0,8-1,2, для этого в рацион включают 5-8 кг свеклы или 3-4 кг сахарной свеклы.

Annotation: The normal physiological condition, sexual activity and high seed production of breeding bulls is not only provided by protein in food, but also provided by microbiological synthesis in the large stomach. Therefore, it is desirable that the ratio of sugar and protein in the diet is around 0.8-1.2, for this, 5-8 kg of beets or 3-4 kg of sugar beets are included in the diet.

Kalit so‘zlar. Naslli buqa. tirik vazni, protein, ratsion, kg, hazmlanuvchi protein, kalsiy, fosfor, almashinuv energiya, konsentrat, silos, senaj, pichan, oziqa, oziqa birligi.

Ключевые слова: Чистокровный бык. живая масса, протеин, рацион, кг, перевариваемый белок, кальций, фосфор, обменная энергия, концентрат, силос, сенаж, сено, корм, пищевая единица.

Key words: Purebred bull. live weight, protein, diet, kg, digestible protein, calcium, phosphorus, metabolic energy, concentrate, silage, haylage, hay, feed, food unit.

Kirish. Hurmatli Prezidentimiz tomonlaridan sohani rivoji uchun qabul qilingan 2 ta muhim qaror va uhbu qarorlar bilan chorvachilik sohasiga berilgan imtiyozlar evaziga,tejalgan mablag‘lar naslchilik ishlarini yaxshilashga,yangi texnologiyalarni

olib kirishga zamin yaratib, chorva mol bosh sonlari va chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'payishiga olib keladi. Qishloq xo'jaligi sohasida go'sht mahsuldorligini va sifatli chorvachilikni rivojlantirishga qaratilgan o'zgarishlar bilan bog'liqdir. O'zbekiston va va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarda chorvachilik sektori iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib aholining oziq-ovqat ta'minotini yaxshilash, eksportni kengaytirish va qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini modernizatsiya qilish uchun katta ahamiyatga ega. Fenotipik omillar (masalan, go'shtning sifatiga ta'sir qiluvchi morfologik va fiziologik xususiyatlar) qoramollarni go'sht mahsuldorligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bular, masalan, hayvonlarning tana tuzulishi, yog' to'planish tezligi va mushaklarning o'sishi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Shu sababdan, bu mavzu faqat ilmiy jurnallarda, balki amaliyotda ham dolzarb hisoblanadi, chunki go'sht mahsuldorligini oshirish va chorvachilikni yanada samarali qilishga qaratilgan tadqiqotlar jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi. Keyingi yillarda mamlakatimizda aholini chorvachilik mahsulotlari bilan uzluksiz ta'minlash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Chorvachilik mahsulotlarini ko'paytirishda xorijdan keltirilgan golshtin zotiga mansub qoramollarni urchitish muhim ahamiyatga ega. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida" "...Respublika aholisini oziq-ovqat mahsulotlari bilan barqaror ta'minlash hamda chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarida ishlab chiqarish imkoniyatlarini oshirish, sut yetishtirish hajmini 11,5 mln. tonnadan 22 mln. tonnaga, aholi jon boshiga esa 336 kg dan 560 kg gacha oshirish; qoramol go'shti yetishtirish (tirik vaznda) 1980 ming tonnadan 2864 ming tonnaga, aholi jon boshiga 47,5 kg dan 69,4 kg ga yetkazish chorvachilik ozuqa bazasini kengaytirish va ishlab chiqarish hajmini 1,52 barobar ko'paytirish..." vazifasi belgilangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

1. Chorvachilik rivojlangan davlatlarda molar mahsuldorligini keskin oshirishda naslchilik ishini zamonaviy usullarini qo'llash bilan birga, to'la qiymatli oziqalar va yemlar bilan yuqori meyorda boqish har tomonlama o'z samarisini bermoqda. Shuning uchun ham professor U.N Nosirov, O.Sobirovlar (2008) kelajakda mamlakatimizda ham chorvachilik yo'nalishidagi fermer xo'jaliklarida bir shartli molni yiliga 45 senter ozuqa birligi hisobidan boshqa yo'lga qo'yilishini ilmiy jihatidan asoslab berishgan. Ularning takidlashicha jami ozuqa birligiga (45S) nisbatan 35-45 foizigacha konsentrat 18 foizigacha dag'al ozuqalar, 19-22 senaj va 20-25 foizigacha silos bilan oziqlantirish molar mahsuldorligini keskin oshiradi. Ushbu ozuqa tarkibidan kelib chiqqan holda 30 bosh shartli molga ega bo'lgan fermer xo'jaligida 1350 senter ozuqa birligi, shu jumladan, natura hisobida 525 senter konsentrat ozuqa, 848 senter senaj, 1688 senter silos va 608 senter dag'al ozuqa talab qilinadi.

2. Durst L., Vitman M olgan natijalariga qaraganda konsentrat ozuqalarni ratsion tarkibiga 40% gacha olgan naslli buqachalar, jadal o`lib bo`yicha 30 va 35% konsentrat ozuqasi bo`lgan ratsion bilan boqilgan tengdoshlaridan 11,5 14,6 foiz yuqori ko`rsatkichga erishgan

3. Yaxyayev .K.X.Xaydarov (Toshkent 2019) takidlashicha hayvonlarning genetik potensialini oshishga buqalarning otalari 40% sigirlarning otalari 15-20% , buqalarning onalari 35-40% va sigirlarning onalari 5-10% tasir qiladi. Shuning uchun ham naslli buqalarni maqsadga muvofiq to`g`ri boqish va o`stirish muhim amaliy ahamiyatga ega

4. O`l.Sayidaliyev (Toshkent 2023) fikriga ko`ra, sut yo`nalishidagi qoramollar zotlarini takomillashtirishda va yuqori mahsuldor podalar yaratishda, avlodlarning nasl sifati bo`yicha baholangan va yaxshilovchi toifaga ega nasldor buqalardan keng foydalanish muxim amaliy ahamiyatga ega

Tadqiqot uslublari va obyekti. Ilmiy tadqiqotlar Surxondaryo viloyatining Sherobod tumani qoramolchilikka ixtisoslashgan “ Toshpo`latov Bahodir Jo`raniyozovich” fermer xo`jaligi sharoitida sof zotli qora-ola va bu zot sigirlarini go`shtini zotiga mansub buqalar bilan chatishtirishdan olingan turli genotipli chatishma buqachalarda o`tkaziladi.

Ilmiy ishlab chiqarish tajribasining birinchi bosqichida o`xshashlik bekgikari bo`yicha kelib chiqishi, Yoshi, tirik vazni, jinsi hisobga olingan holda har birida 15 boshdan iborat 3 guruh, endi tug`ilgan erkak buzoqlar tanlab olinadi. Tanlab olingan buqachalarning onalari oxirgi laktatsiya davomida 3000 kgdan ziyod sut bergan, otalarning elita klassiga mansub bo`lgan.

Tajribadagi hayvonlarni ratsioniga kiritilgan ozuqalarning to`yimlilik qiymati O`zbekiston qorako`lchilik va cho`l ekologiyasi ilmiy-tadqiqot institutining ozuqalantirish texnologiyasi laboratoriyasida va Samarqand qishloq xo`jalik institutining “ Oziqa yetishtirish va hayvonlarni oziqlantirish texnologiyasi “ kafedrasining Zooanaliz laboratoriyasida aniqlangan.

Tadqiqot natijalari.

Naslli buqalarning to`yimli moddalarga bo`lgan talabi, ularning, yoshi, semizlik darajasi va ulardan urug` olish yoki urug`lantirish davrida foydalanish darajasiga bog`lik bo`ladi. Urug`lantirish davrida ulardan foydalanish darajasi uch holatga bo`linadi: foydalanilmaydigan, o`rta va yuqori. Agar bir haftada bir juft marta urchitsa yoki urug` olinsa qilsa foydalanish darajasi o`rta, agar 2-3 marta bo`lsa yuqori hisoblanadi.

Buqalarning semizlik darajasi o`rtachadan past bo`lsa, ularning har 0,2 kg et olishi uchun asosiy oziqa me`yoriga qo`shimcha qilib 1 oziqa birligi yoki 11,5 Mj almashinuv energiya va 120 g hazmlanuvchi protein qo`shib beriladi.

Yosh o‘sayotgan buqalar ratsioniga 1 kg o‘shishi uchun qo‘shimcha qilib 4 oziqa birligi, yoki 45,6 Mj almashinuv energiya, 600 g hazmlanuvchi protein, 50 g kalsiy va 25 g fosfor qo‘shib beriladi.

Buqalarning 100 kg tirik vazniga qish davrida va og‘ilda boqiladigan avsumda: pichan - 0,8-1,2 kg, silos yoki senaj - 0,8-1,0 kg, ildiz mevalilar - 1,0-1,5 kg va konsentratlar - 0,3-0,5 kg, yozda: ko‘k o‘tlar - 2,0-2,5 kg, pichan - 0,4-0,5 kg va konsentratlar - 0,2-0,5 kg berish tavsiya etiladi.

1-jadval

Naslli buqalarning 100 kg tirik vazni uchun talab etiladigan oziqalar va to‘yimli moddalar miqdori

Oziqalar turi.	O‘lchov birligi (kg.)	Ozuqa miqdori	foydalan-maydigan davr
Qish davrida			
pichan	kg	0,8-1,2	
silos	kg	0,8-1,0	
senaj	kg	0,8-1,0	
ildizmevalila	kg	1,0-1,5	
konsentratlar	kg	0,3-0,5	
Yozda davrida			
pichan	kg	2,0-2,5	
silos	kg	0,4-0,5	
senaj	kg	0,2-0,5	
Qo‘shimcha miniral ozuqalar			
Osh tuzi, g		6,3-6,5	
Kalsiy, g		7,1-7,3	
Fosfor, g		4,2-4,4	
Temir, mg		2,7-2,8	
Mis, mg		71-73,2	
Rux, mg		13,3	
Kobalt, mg		53	
Marganets, mg		1,05	

Naslli buqalar uchun tuzilgan ratsion tarkibida ularning har 100 kg tirik vazniga: foydalanmaydigan davrda - 1,1-0,8 oziqa birligi (yoki 12,6-8,3 Mj), oʻrta darajada foydalanganda - 1,2-0,9 oziqa birligi (yoki 13,6-8,9 Mj), yuqori darajada - 1,3-1,0 oziqa birligi (yoki 16,2-10,6 Mj almashinuv energiyasi) toʻgʻri kelishi kerak.

Qish va yoz mavsumlari uchun tavsiya etiladigan ratsion strukturalari

2-jadval**Naslli buqalar uchun tavsiya etiladigan ratsion strukturasi**

Koʻrsatkichlar	Qishda	Yozda
Pichan	25-40	15-20
Shirali oziqalar	20-30	-
Koʻk oʻtlar	-	35-40
Konsentratlar	40-45	35-40

Tadqiqotlarning ikkinchi bosqichining natijalari har xil genotipli naslli buqachalarni omuxta yemni bir meyorda tajriba davomida omuxta yem miqdori muntazam ravishda oshirib borilgan dastlabki 70 kunida omuxta yem berilmasdan, keying davrida oshirilgan miqdorda omuxta yem berilgan 9(I-B, II-B, III-B) buqachalar, oʻrtacha 1191,2; 1193,3; 1193,3 1093,6 kg ozuqa birligi istemol qilinganligini koʻrsatadi 1 kg ozuqa birligiga guruxlarda tegishlicha 99,7; 97,4 va 95,5 gramm hazmlanuvchi protein toʻgʻri kelgan

Naslli buqalarning normal fiziologik holati, jinsiy faolligi va yuqori darajada urugʻ berishi oziqalar tarkibidagi protein bilan taʼminlanishidan tashqari, katta qorinda kechadigan mikrobiologik sintezi orqali taʼminlanishi ham katta ahamiyatga ega.

Xayvonlarni toʻla qiymatli ozilantirishni tashkil etishda biz almashinuvchi energiya, uglevodlar va mineral moddalar miqdoriga hamda ayrim elementlarning almashinuv jarayonida bir-biriga munosabatiga, ularning soʻrilish va ajralish darajasiga, organizmda toʻplanish xususiyatlariga ham etibor qaratdik. Olingan malumotlarimiz A.P.Kalashnikov va boshqalar (1986), R.Xamroqulov, K.Karibayevlar (1999) tavsiya etgan meyorlarga mos kelishi bilan ajralib turadi.

XULOSA

Shuning uchun ratsionda qand-protein nisbati 0,8-1,2 atrofida boʻlishi maqsadga muvofiq, buning uchun ratsionga 5-8 kg xashaki lavlagi yoki 3-4 kg qand lavlagi kiritiladi. Ratsion tarkibini qandlar miqdorini oziqaviy patoka bilan ham toʻldirish mumkin. Ratsionning quruq moddasi tarkibida saqlanadigan xom kletchatkaning optimal miqdori urugʻlantirishda foydalanmaydigan davrda 25% va foydalaniladigan davrda 20% tashkil etish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nosirov U.N. Chorvachilikda klacsik va zamonaviy usullari. O'quv qo'llanma. Toshkent, Tosh DAU tahririyat-nashriyoti – 2008 yil.
2. Durst L., Vittman M. Qishloq xo'jaligi hayvonlarni oziqlantirish. Darslik Urganch 2010.
3. Hayvonlarni oziqlantirish B.S.Yaxyayev.K.X.Xaydarov. Toshkent Fan va texnologiya-2019.
4. O'.Sayidaliyev. Umumiy zootexniya darslik.fidokor yosh avlodi nashyoti. Toshkent 2023.
5. Chorvachilikda naslchilik ishini nazorat qilish bo'yicha Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 12 maydagi 280-sonli qarori.